

Зінаїда Гіптерс

д.пед.н., доцент,
Львівський навчально-науковий інститут
Державного вищого навчального закладу
«Університет банківської справи»,
професор кафедри менеджменту та соціальних наук,
Україна, Львів
gipterszina@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ТА ДОРΟΣЛИХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У ВИСТАВКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Розглядається історико-педагогічний аспект організації виставок як однієї з форм економічної освіти дітей та дорослих Західної України XIX – першої половини XX століть, професійної орієнтації молоді, актуалізується можливість використання історичного досвіду в сучасних умовах.

Ключові слова: виставки сільськогосподарські, промислові, педагогічні, економічна освіта, фахові приватні школи, культурно-просвітні товариства

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 0, библ.: 16

Zinaida Hipters

Doctor of pedagogical Sciences,
Lviv educational-scientific institute
School of Business Administration "University of Banking",
Professor of the Department of Management and Social Sciences,
gipterszina@gmail.com

FEATURES OF ECONOMIC EDUCATION OF CHILDREN AND ADULTS OF WESTERN UKRAINE IN EXHIBITION ACTIVITIES: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS

Abstract. The historical and pedagogical aspect of the organization of exhibitions as one of the forms of economic education of children and adults of Western Ukraine from the XIXth - the first half of the twentieth century is considered, the possibility of using the historical educational experience is updated. In modern conditions, the economic education of children and adults becomes of particular relevance as a factor of professional and personal growth, which is carried out in variational forms of continuing education. The purpose of our study is to analyze the peculiarities of the economic education of children and adults of Western Ukraine in the exhibition activity as one of the forms of economic education of children and adults in the socio-historical conditions of the nineteenth and first half of the twentieth centuries.

The research showed that in Western Ukraine, exhibitions were organized mainly by initiatives of cultural, educational and business associations Prosvita, Native school, Farmer, People's Trade, with the support of local authorities. The exhibitions were promoted by professional private educational institutions with a thorough vocational training. They promoted the development of commercial

skills of exhibitors. Visitors and exhibitors formed an aesthetic feeling, raised respect for work, selflessness.

Key words: agricultural, industrial, pedagogical exhibitions, economic education, professional private schools, cultural and educational societies

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 0, bibl.: 16

Вступ. На важливості розгляду педагогічних явищ в їх багаторічному розвитку, що є важливою складовою частиною дослідної роботи, на значенні історико-педагогічного досвіду для сучасності наголошував В. Сухомлинський: «Осмилення минулого якраз і необхідне передусім для того, щоб ясніше уявити майбутнє, а від розуміння майбутнього багато в чому залежить культура педагогічного процесу сьогодні» [Сухомлинський 1976]. Необхідність вдосконалення освітнього процесу зумовлює актуальність дослідження організаційних форм, навчальних, виховних явищ українського економічного шкільництва на різних історичних етапах.

Аналіз досліджень та постановка завдання. В останні роки з проблем економічної освіти, господарського, трудового виховання дітей та учнівської молоді опубліковано низку історико-педагогічних досліджень (О. Будник, А. Вихрущ, О. Ковальчук, Н. Кривошия, Р. Мачулка, Є. Поточни, І. Прокопенко, В. Стасюк та ін.). Освіта дорослих набуває особливої актуальності як фактор професійно-особистісного зростання, що здійснюється у варіативних формах неперервної освіти. У контексті сучасних освітніх пріоритетів помітно активізувалися історико-педагогічні дослідження проблем андрагогіки – теорії та практики освіти дорослих (Л. Березівська, Г. Білавич, Л. Вовк, І. Воробець, С. Дмитренко, Н. Коляда, Н. Побірченко, Є. Поточни, Б. Ступарик, Л. Тимчук та ін.)

Організатори й активні діячі громадського й просвітницького руху в Україні XIX – першої половини XX століття І. Брик, М. Галущинський, М. Дужий, І. Калинович, Є. Косевич, С. Магальяс, С. Сірополко, І. Юцишин зробили вагомий внесок у розвиток національної освіти на території Західної України.

Мета нашого дослідження – аналіз особливостей економічної освіти дітей та дорослих Західної України у виставковій діяльності як однієї з форм економічної освіти у соціально-історичних умовах XIX – першої половини XX століть.

Результати дослідження. В кінці XIX – на початку XX століття у суспільному житті України та інших європейських держав досить поширеним явищем було влаштування виставок – регіональних, міжнародних. У них також брали участь культурно-освітні установи та всі види і ступені шкіл, а саме: дошкілля, народні, середні, загально-освітні (промислові, ремісничі, торговельні, вчительські) й мистецькі та установи позашкільного виховання й освіти [Перша 1938]. Виставки сприяли, насамперед, поширенню й популяризації професійних знань серед представників різних верств населення, посиленню уваги суспільства до професійної та економічної освіти.

Середина XIX століття була переломним етапом суспільно-політичної боротьби в Україні, зокрема, у Галичині, яка стала осередком українського національного руху. У 1870–80-х рр. прогресивна інтелігенція краю вносила конструктивні поради на залучення збіднілих селянсько-ремісничих верств до економічної самочинності і самодопомоги, створення господарських та кооперативних товариств. Важливу роль у популяризації ідей кооперативного

руху відіграли культурно-просвітні товариства «Просвіта» і «Рідна школа», стараннями яких здійснювалася організація економічних спілок, крамниць, кас взаємодопомоги, громадських фондів кредитування; публікація періодичних видань і літератури господарсько-економічного спрямування; відкриття економічних курсів, фахових шкіл, бібліотек; організація виставок.

Зміст поняття «виставки» – це, по-перше, «прилюдний показ предметів (картин, скульптур, *виробів*) і місце цього показу; по-друге, предмети, виставлені для огляду [Яковлева 2007]. Важливо наголосити на психолого-педагогічному змісті виставок, адже така «подія – яскравий доказ визнання громадськими організаціями ...важливості економічної роботи», де відбувається оцінка результатів діяльності окремих особистостей і колективів, що є важливою складовою педагогічного процесу і виховання людини.

Історія виставкової діяльності свідчить, що прогресивні українські педагоги-практики, розуміючи значення та необхідність поєднання теоретичного навчання з ручною працею учнів, запроваджували певну систему оцінювання у цій справі. Такий досвід був у львівських школах у 80–90-х роках XIX століття. Результати учнівської праці завжди привертали увагу відвідувачів та організаторів виставок. Наприклад, на Львівській виставці 1894 року організаційний Комітет крайової Виставки відзначив школу імені Королеви Ядвіги срібною медаллю за виконання зразків до навчання практичних робіт, а курс рукоділля – почесним дипломом за колекцію ручних робіт в галузі оздоблення та гаптування [Baranowski 1895].

Перша українська господарсько-промислова виставка 1879 року в Станіславові засвідчила, «що русини о власних силах і на тій дорозі до піднесення народної господарки і промислу причинитися можуть» [Виставка 1891]. Влаштована 1880 року виставка в Коломиї була утричі більшою від попередньої, до каталогу було занесено 100 виставителів. На виставку надали експонати представники різних професій та вікових груп – селяни, вчителі, директори шкіл, чиновники, церковні діячі, учні. Подані роботи засвідчили високий рівень обдарованості їх авторів, але «ті обдарування ...мусять вперед розбудитися і до того найлучша школа початкова. Навіть невеликі здібності, якщо вони вчасно пробуджені, можуть стати корисними для людини та суспільства» [Виставка 1891].

Висока якість та естетика експонатів засвідчили, що розвиток «того позиточного» спорядження мусить «початися від сільської інтелігенції», бо запровадження всякої нової справи дасть загальну користь і потрібно значно більшу увагу приділити «господарському вихованню дітей» [Виставка 1891]. Водночас виставка висвітлила декілька проблем: відсутність товариств, котрі хотіли б займатися такими справами великої економічної вартості; необхідність створення професійних шкіл, а також налагодження збуту таких виробів, відкриття загальної торгівлі, що стало б способом піднесення народного промислу, а також усвідомлення того, що необхідно здібних учнів «висилати до майстрів добрих на науку, висилати і за границі для лучшого образования і творити собі так своїх майстрів, своїх учителів» [Виставка 1891].

Суттєвою складовою економічної освіти на західноукраїнських землях початку XX століття стали сільськогосподарські (хліборобські) крайові, повітові, шкільні виставки та участь у них дітей, шкільної молоді, дорослих. Характерно, що провідну роль в організації та проведенні виставок часто відігравали культурно-просвітні та громадські організації, кооператори, педагоги, представники церкви.

Перша хліборобська виставка 19–28 вересня 1909 року у Стрию стала поштовхом до активізації діяльності товариства «Сільський господар». Важливу роль при її підготовці та проведенні відіграв Євген Олесницький (1860–1917) – український громадський та політичний діяч, учений-правник, кооператор, який став директором виставки. Господарсько-молочарський союз зумів об'єднати навколо себе інші громадські інституції і показав широкому світу результати праці галицьких хліборобів.

Виставка, за словами Є. Олесницького, мала «зорганізувати таланти і сили продукційні; збудити до них загальний інтерес, видобути їх з укриття, уможливити їх через науку улпшення продукції; через організацію і піднесення умов збуту». Метою виставки було поліпшення продукції, щоб стала джерелом добробуту народних мас, щоб розвиток її поклав перед народом нові дороги культурних змагань [Гелей 1999].

Архівні документи 1920-х–1930-х років підтверджують роль і значення виставок як однієї з форм економічної освіти та формування відповідального ставлення дітей і дорослих до результатів своєї праці, виховання господарського ставлення до землі, важливості практичного підходу до справи, поєднання теоретичного навчання з практикою та наочними результатами навчання. До прикладу, у «Циркулярних розпорядженнях кураторії Львівського шкільного округу про організацію шкільних виставок у повітах Станіславського воєводства» (1922 р.) зазначалося: «Ради шкільні повітові (міські), при допомозі Комітетів повітових (міських), складених з вибраних осіб стану учительського і працівників освітніх в галузі позашкільної освіти і інших осіб, що цікавляться освітою і шкільництвом, при закінченні шкільного року мають проводити на території своєї садиби шкільну виставку, представляючи стан освіти і шкільництва і працю учительську з цілого повіту» [ДАІФО 1922].

Для освітньої виставки у Львові «шкільні, повітові (міські) комітети виберуть з шкільних виставок експонати, що найкраще ілюструють стан шкільництва в повіті. При цьому зверталася увага на подання по одному експонату, що належать як найздібнішим учням і ученицям, так і найслабшим. Зазначалося, що «метою виставки, крім пізнання результатів на освітньому шкільному полі», був важливий соціальний аспект: піднесення зацікавленості батьків і широких кіл громадськості справами шкільництва [ДАІФО 1922].

Ювілейна сільськогосподарська виставка у Познані 1926 року мала за мету «великий обсяг і дидактичне завдання показати широкій громадськості та зацікавленим сферам, а особливо селянам, а також представникам міст, в якому напрямку повинен рухатися розвиток загальних справ городництва, налагодження контактів у цій галузі з іншими країнами; унезалежнення від закордонного імпорту в галузі сільського господарства через виробництво власної городничої продукції». До участі в ній були залучені як дорослі сільгоспвиробники, так і освітні заклади краю [ДАІФО 1926]. Під час виставки планувалися численні зібрання, лекції та екскурсії по Великопольщі, для здійснення яких було гарантовано автобуси і залізниця. У ювілейній виставці могли взяти участь всі польські території, а виставковий комітет прагнув досягти не лише важливу дидактичну мету, а що важливіше – мету пропагандову для городництва в краю і за кордоном. За кращі експонати визначались заохочення: Міністерство сільського господарства Польщі обіцяло видавати нагороди натурою, а також медалі золоті, срібні, бронзові [ДАІФО 1926].

Кураторія Львівської шкільної округи вважала виставки формою нагромадження досвіду, який треба берегти і пропагувати. З 25 до 29 вересня 1927 року мала відбутися вперше після війни Воєводська сільськогосподарська виставка в Стрию, організована Господарським Товариством Східної Малополющі спеціально для селян, а найбільше для дрібного сільського господарства. «Виставка та посідає для сільського господарства, його розвитку надзвичайно важливе значення. Становить вона чинник культурно-освітній, а через те заслуговує на моральну підтримку всіх, а передовсім учительства, котре працює на піднесення культури, вироблення духа суспільного і виховання майбутніх поколінь як сильних і вартісних одиниць в народі» [ДАІФО 1927].

Повітова шкільна рада зверталася до всіх керівників шкіл, «щоб серед цілого громадянства провадити пропаганду на користь участі у виставці і допомогти в організації потрібного навчання. Провадити організовані екскурсії шкільні і збірні серед селян. Школярів належить навчити про донесення мети виставки до кожного селянина, через дітей розповсюдити ідеї виставки до громадянства даного регіону». Для екскурсантів виставки пропонувався зворотний проїзд залізницею за зниженими на 33% цінами квитків. Враховуючи культурно-освітнє значення виставки, висловлювалось сподівання, що «вчителі і вчительки захотять застосувати і долучити плідну працю до добрих і тривалих результатів для загального добра» [ДАІФО 1927].

Листом-циркуляром від 25 березня 1928 р. № І-4731/28 до Ради шкільної міської у Львові, усіх шкільних повітових рад, дирекцій усіх державних семінарій та учительських курсів у Львівській шкільній окрузі Міністерство Релігійних Визнань і Публічної Освіти рекомендувало створення невеликих повітових комісій на чолі з шкільними інспекторами з метою належної підготовки матеріалів на Познанську виставку. Завданням тих комісій був збір матеріалів поточного шкільного року щодо праці дітей в державних захоронках (дитячих садочках), учнів початкових шкіл і загальноосвітніх шкіл, державних закладів підготовки вчителів, учасників (слухачів) Вищих Учительських Курсів, канікулярних курсів для вчителів і т. п. При цьому наголошувалося, що «виставка в Познані буде невелика загальношкільна і представлятиме тільки спеціально відібрані експонати. Треба уникати також подання учнівських праць, зроблених спеціально для виставки» [ДАІФО 1928].

Перед тим у Львові в кінці грудня 1928 року готувалася окружна шкільна виставка для показу стану освіти і шкільництва тутешнього округу за останні часи десятилітні, що охопить одночасно початкову школу і дитячі садочки, загальноосвітні школи і середні, професійні школи усіх типів, а також освіту позашкільну. Фахові школи мали показати загальний вплив науки та її осмислення на оригінальних працях учнів: засвідчити, до чого фактично доходить в школі добре поставлена праця: належить уникати праць учнів, зроблених спеціально для виставки; експонати слід вибирати тільки з тих, котрі в даній школі зроблені найкраще [ДАІФО 1928]. Варто наголосити, що виставкові експозиції виконували ряд освітніх функцій, серед яких виокремимо виховну та навчальну. Цій меті сприяла організація екскурсій, щоб якнайбільше шкільної молоді (віком від 11 років) відвідала Окружну шкільну виставку у Львові.

У 30-ті роки ХХ століття проведення виставок активізувалося зусиллями товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар» та

завдяки діяльності хліборобського вишколу сільської молоді товариства «Сільський господар». В газеті «Діло» 13 вересня 1934 року повідомлялося: «в цьому році «Сільський господар» згуртував в 23 повітах 3540 хлопців та дівчат, які ведуть у рамках конкурсів практичну господарську роботу (виращування буряків, льону, городовини, плекання курей, кролів і т. д.)» [Короткі 1934].

На Буковині учням навчальних закладів заборонялося брати участь у будь-яких громадських організаціях чи зібраннях. Проте зусиллями передової інтелігенції краю створювалися жіночі товариства. На початку 1906 року було утворене товариство «Жіноча громада», основною метою якого стало «дбати про усвідомлення ролі українського жіноцтва як сільського, так і міського та про економічне піднесення українського народу через розвиток господарства і домашнього промислу». З першого року існування «Жіноча громада» зуміла організувати за рік гуртки у Вашківцях, Чорторії, Вижниці, Волоці, Оршівцях. Товариство проводило роз'яснювальну роботу, створювало у селах гуртки, об'єднувало жінок у спільній діяльності, яка розгорталася у багатьох напрямках. Основним у роботі з дівчатами було морально-релігійне виховання та навчання певної професії і обов'язково рукоділля, зокрема вишивання. У Чернівцях було відкрито курси крою та шиття, у Вижниці та у Вашківцях – гуртки з виготовлення народних костюмів. І хоч в основному члени «Жіночої громади» виконували роботу вдома, все ж 1909 року була заснована окрема майстерня-вишивальня. Вироби вишивальниць користувалися великим попитом. Вишивальня тісно співпрацювала з «Краєвим базаром», це давало можливість частину виробів продавати, а частина вишивок та їх зразки виконувалися спеціально для виставок, котрі неодноразово проходили з великим успіхом у Чернівцях. На виставках 1921 року за кордоном – у Відні, Лондоні, Києві та інших містах – роботи вишивальниць було високо оцінено і відзначено дипломами [Гіптерс 2014].

У Підкарпатській Русі (на Закарпатті) товариство «Просвіта», створене в Ужгороді 1920 року за прикладом Галицької «Просвіти», ставило собі за мету культурне й економічне піднесення народу у моральному й патріотичному дусі. Статутом передбачалося, що товариство «буде видавати книжки, писані в народном язичі, закладати читальні, ... господарські і промислово-ремісничі товариства, школи і курси, бібліотеки і музеї, буде стреміти до утворення одного національного музею і літературно-наукового кружка цілої Підкарпатської Русі, будувати і утримувати народні дома, де устроювати промислово-господарські та етнографічні виставки» [Гіптерс 2014].

Отже 1920–1930-ті роки стали періодом розгортання просвітницької діяльності серед шкільної молоді та дорослого населення. У статті «Чого чекаємо від з'їзду молоді», опублікованій в журналі «Світло», Л. Ромжа писав: «З'їзд молоді скликається як загальнонаціональний, хоче відбити думки цілої підкарпатської української молоді й поставити дороговкази для подальшої її праці. ...розбудовується діяльність «Просвіт». Серед важливих завдань є «самоудосконалення молоді й самопідготовка до праці, ...при чому підготовка мусить бути духовна й фізична; праця може й непоказна, буденна й тяжка для розбудови й ведення власних господарських організацій-кооператив, а не лише порожні заклики». Головним домаганням з'їзду «...мусить бути присвячена якнайбільша увага справам господарської політики ... через господарсько-фахове перевиховання населення» [Гіптерс 2014].

Значним внеском у справу освіти стали вітчизняні та закордонні педагогічні виставки. Зокрема, певний інтерес може становити Віденська педагогічна виставка 1903 року, оскільки західноукраїнські землі тривалий час перебували у складі Австро-Угорщини. Це була перша в Австрії виставка наочних посібників, що використовувалися для «наочного викладання в австрійських середньо-навчальних закладах та призначених також для розвитку естетичного смаку учнів» [Добровольський 1905]. На ній було зібрано більш як 3 000 номерів навчально-виховного матеріалу, розміщеного на двох поверхах Художньо-промислового музею. Проте на Віденській виставці були відсутні експонати жіночого рукоділля, ремесла і ручної праці, гімнастики, фізичного виховання та гігієни і т. ін. Різні відділи виставки були обладнані далеко не однаково у плані відведення приміщень, повноти і кількості колекцій, матеріальної цінності експонатів; наприклад, відділи графічних мистецтв та фізико-математичних наук були значно змістовнішими, різноманітнішими і ціннішими ніж гуманітарні секції [Добровольський 1905].

Наукову цінність для нашого дослідження має Перша Українська педагогічна виставка у Львові (1938), організована стараннями товариств «Просвіта», «Рідна школа», що стала узагальненням освітньої роботи в Україні за багато років [Перша 1938]. Товариство «Українська Захоронка» подало експонати виробів дітей у дошкільній: малюнки дітей (вік авторів від 3 до 7 років) та їхні вироби. Експонати народних й середніх шкіл ...представляють організацію і працю «Рідної школи», прапори шкіл «Рідної школи» і Українська Порадця для вибору звання». ... працю виховних осель і мандрівок молоді» [Перша 1938].

«Наша надія і гордість» – так було названо професійні школи, серед них не було жодної державної. Експонати фахових шкіл представляли «фаховий вишкіл купецької молоді («Народна Торговля»), Державний Хліборобський Ліцей у Чернелиці, кооперативний вишкіл молоді (РСУК) і може найбільш проглядно Хліборобський Вишкіл Молоді «Сільського Господаря» і то не тільки фрагменти, але, а) організація, б) методика, в) досліди (1180 гуртків і 3079 дівчат і хлопців)». Крім того, були представлені такі фахові школи: молочарська школа «Молочарського союзу» в Стрию, купецька гімназія «Рідної школи» у Львові (зразкова шкільна крамниця, рекламне вікно, графіки, фотографії, праці учнів в галузі реклами), фахово-доповнюючі школи «Рідної школи», школа товариства «Труд», кравецька гімназія сестер василіянок у Львові. На виставці було розміщено експонати від найпримітивніших, виконаних дво-, чи трирічними дітьми, до складніших і довершених виробів учнів старших класів середніх шкіл, що дає уявлення про спрямування навчального і виховного процесу, поєднання теоретичних знань з розвитком практичних навичок учнів.

Організація виставок засвідчила, що на місце «замкнених шкіл усяких типів» постають нові форми українського виховання – різного роду курси, вишколи, «зокрема так потрібні під теперішню пору соціальної перебудови суспільства – фахові школи». Зауважимо, що програма виставки була помітно обмежена і представляла фактично лише Галичину. І все ж важливо те, що така виставка на Західній Україні була першою за цілі довгі століття.

Висновки. Таким чином, у досліджуваній період в Західній Україні виставки влаштовувалися переважно з ініціативи культурно-освітніх та господарських товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», «Народна торгівля», «Ревізійний союз українських кооперативів» (РСУК), «Взаїмна поміч Українського вчительства» за підтримки місцевих органів

влади та інших громадських установ. Експозиції виставок (сільськогосподарських, художньо-промислових, дитячої праці тощо) давали уявлення про рівень фахової майстерності та творчі здібності вихованців, про роботу педагогів і майстрів окремих шкіл та фахових закладів у напрямі економічного, господарського виховання, плекання уваги до оточення і збереження старовини, архітектурних та історичних пам'яток. Як у відвідувачів, так і в учасників виставок виховувалась любов і повага до праці, безкорисливість. Вони сприяли розвитку комерційних навичок учасників виставок. Певним чином виставки рекламували фахові приватні навчальні заклади з ґрунтовною професійною підготовкою, що сприяло професійній орієнтації молоді.

Про ефективність виставкової діяльності як форми економічної освіти дітей і дорослих свідчать нагороди, які присуджувались за експонати на виставках.

Виставки загалом стали важливим чинником економічної освіти дорослих та дітей, фахової підготовки промислових, ремісничих кадрів для подальшого розвитку господарства як необхідної умови змагань за високий ідеал економічної незалежності, що залишається актуальним і в умовах сучасної України.

Література

- Виставка господарско-промислова въ Коломыйъ (Справозданье Петра Чорного). – Станиславовъ: Накладом редакції «Господаря и Промышленника». Зъ печатнъ І. Данкевича въ Станиславовъ, 1891. – 63 с.
- Гелей, Т., Занік, Я. & Олесницький, Є. (1999). // Українські кооператори. Історичні нариси. Книга І. – Львів: Вид-во «Укоопосвіта» Львівської комерційної академії, 456 с.
- Гіптерс, З. В. (2014). Економічна освіта дітей і дорослих на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століть). Монографія. – К. : УБС НБУ, 479 с.
- ДАІФО. Ф. 272. Оп. 1. Спр. 421. (1926). Повідомлення ювілейного комітету сільськогосподарської виставки у Познані і директивна вказівка Кураторії Львівської шкільної округи про підготовку експонатів про стан шкільних городів на виставку, арк. 1–12.
- ДАІФО. Ф. 272. Оп. 1. Спр. 150/270. (1928). Циркулярні розпорядження Кураторії Львівської шкільної округи про представлення школами експонатів на крайову виставку в Познані, 16 травня 1928 р. – 20 жовтня 1928 р., 23 арк.
- ДАІФО. Ф. 272. Оп. 1. Спр. 226/228. (1927). Листування з дирекціями початкових шкіл Тлумацького повіту про відвідування учнями сільськогосподарської виставки у м. Стрию, 24 серпня 1927 р. – 25 вересня 1927 р., 35 арк.
- ДАІФО. Ф. 272. Оп. 4. Спр. 85/74. (1922). Циркулярні розпорядження Кураторії Львівського шкільного округу про організацію шкільних виставок у повітах Станіславівського воєводства, 16 травня 1922 р. – 15 липня 1922 р., 17 арк.
- Добровольский, Л. (1905). Вѣнская педагогическая выставка 1903 г. (Отчетъ о заграничной командировкѣ). – К.: Лито-типография Товарищества И. Н. Кушнерев и Ко. Киевское отделение, 61 с.
- Короткі господарські новини (1934). // «Діло». – Львів, 13 вересня. – Ч. 244 (13.789).

- Перша Українська Педагогічна Вистава (1938). // Шлях виховання й навчання. Педагогічний тримісячник. Орган Т-ва «Взаїмна поміч Українського вчителства». Рік ХП. Кн. 2. – С. 65–74.
- Сухомлинський, В. О. (1976). Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський. – Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 1. – К., С. 55–202.
- Яковлева, А. М. & Афонська, Т. М. (2007). Сучасний тлумачний словник української мови. – Харків: ТОГСІНГ ПЛЮС, 672.
- Baranowski, M. (1895). *Historia szkół ludowych królewskiego stołecznego miasta Lwowa*. Lwów: Nakładem Gminy królewskiego stołecznego miasta Lwowa, 395 s.

References

- Baranowski, M. (1895). *The History of the Ludwicz of the Królewskiego Stołecznego Miła Lwowa*. Lwów: Główny krajowskiego stołecznego miasta Lwowa, 395 s.
- Dobrovolsky, L. (1905). *Vnja Pedagogical Exhibition 1903 (Report on Foreign Travels)*. - K: Lito-typography of the Society I.N.Kushnerev and Co. Kiev branch, 1905. - 61 pp.
- Exhibition of commercial and industrial activities in Kolomy (1891). (Sprawozdanie Peter the Black). - Stanislavov: Excerpts from the editors of "The Master and the Industrialist". From the seal of I. Dankevich in Stanislavov, 63 p.
- Gelej, T., Zanyk, Y. & Olesnitsky, Y. (1999). *Ukrainian co-operatives. Historical Essays. Book I*. - Lviv: View of "Ukooposvita" of the Lviv Commercial Academy, 456 pp.
- SAIFO F. 272. Op. 1. Sp. 150/270. (1928). Circular orders of the Curatorium of the Lviv School District on the submission of exhibits by schools to the regional exhibition in Poznan, May 16, 1928 - October 20, 23 arcs.
- SAIFO F. 272. Op. 1. Sp. 226/228. (1927). Correspondence with the directories of the primary schools of Tlumac county on visiting the students of the agricultural exhibition in Stryi, August 24, 1927 - September 25, 1927, 35 arcs.
- SAIFO F. 272. Op. 1. Sp. 421. (1926). Announcement of the jubilee committee of the agricultural exhibition in Poznan and the directive instruction of the Curatorium of the Lviv School District on the preparation of exhibits on the status of school towns at the exhibition, arc. 1-12.
- SAIFO F. 272. Op. 4. Sp. 85/74. (1922). Circular orders of the Curatorium of the Lviv School District on the organization of school exhibitions in the districts of Stanislaviv voivodship, May 16, 1922 - July 15, 1922, 17 arcs.
- Short business news (1934). // «Dilo». - Lviv, September 13. - Ch. 244 (13.789).
- Sukhomlinsky, V. O. (1976). Problems of education of a fully developed personality / V.O. Sukhomlynsky. - Selected works in 5 t. - T. 1. - K., P. 55-202.
- The First Ukrainian Pedagogical Performance (1938). // The Way of Education and Training. Pedagogical three month old Body T-va "Mutual Assistance to Ukrainian Teachers". Year of the CP. Kn. 2. - P. 65-74.
- Yakovleva, A. M, Athoskaya, T. M. (2007). *Contemporary Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language*. - Kharkiv: TOSHING PLUS, p. 672.
- Hipters, Z. V. (2014). *Economic education of children and adults in Western Ukrainian lands (XIX - first half of XX century)*. Monograph. - K.: UBS NBU, 479 pp.

*Data przesłania artykułu do Redakcji: 19.06.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 29.06.2018*